

ПРЕТЕНЗІЯ ЯК ВИД ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ МІЖ ПРИВАТНИМИ ОСОБАМИ

A CLAIM AS A TYPE OF PRE-TRIAL SETTLEMENT OF DISPUTES BETWEEN PRIVATE INDIVIDUALS

Родіна А.С., слухачка магістратури юридичного факультету
Запорізький національний університет

Шарая А.А., д.ю.н., доцент,
професор кафедри адміністративного та господарського права
Запорізький національний університет

У статті проаналізовано претензію як один із видів досудового врегулювання спорів між приватними особами та встановлено головні відмінності такого виду від інших.

Нижче наведено основну характеристику одного із найбільш оптимального виду врегулювання спору до моменту подачі позову до суду у разі порушення прав та інтересів приватних осіб. Здійснено розмежування способів досудового врегулювання спору, у порівнянні із претензією, що дає змогу провести професійний аналіз ситуації, наявних матеріалів та здійснити підготовку письмової вимоги або провести переговори з підприємством, організацією чи з фізичною особою, що порушила права та законні інтереси.

Окрім цього, зазначено основні вимоги, що законодавчо встановлюються до змісту претензії. Розглянуто питання щодо строку її розгляду, форми та способу надсилання. Здійснено порівняння претензійного врегулювання конфліктної ситуації із іншими видами досудового врегулювання спору.

Важливим постає твердження, що правовий інститут досудового врегулювання господарського спору у вигляді направлення іншій стороні претензії має тривалу історію розвитку. На цьому шляху правові вимоги поступово змінювалися, послабляючи обов'язковість впровадження претензійного врегулювання спору від абсолютної імперативної вимоги дотримання до її обов'язковості лише для певних категорій справ. Причому, залишалась можливість застосовувати такий спосіб досудового врегулювання спору за взаємною згодою сторін як альтернативний спосіб вирішення господарського спору.

Встановлено певні аспекти реалізації прав та свобод, а також їх захисту за допомогою вимоги про виконання зобов'язання, як для юридичних осіб, що здійснюють господарську діяльність, так і для фізичних осіб у сферах захисту прав споживачів.

Встановлено наслідки порушення обов'язкового застосування строку розгляду стороною претензійних вимог. А також, з'ясовано, що правові норми інституту досудового врегулювання господарського спору наявні в різних нормативно-правових актах. Окрім цього, вказано про те, що норми Господарського процесуального кодексу України встановлюють обов'язковість і можливість його застосування та наслідки їх недотримання для участі в господарському судочинстві.

Ключові слова: позасудові способи вирішення спорів, претензія, договір, приватні особи, суб'єкти господарювання, суд, судовий спір, альтернативний спосіб, досудове врегулювання, компроміс.

The article analyzes the claim as one of the types of pre-trial settlement of disputes between private individuals and identifies the main differences of this type from others.

Below is a basic description of one of the most optimal types of dispute settlement before filing a lawsuit in the event of a violation of the rights and interests of private individuals.

A distinction has been made between the methods of pre-trial settlement of the dispute, in comparison with the claim, which makes it possible to carry out a professional analysis of the situation, the available materials and prepare a written demand or conduct negotiations with the enterprise, organization or natural person that violated the rights and legitimate interests.

In addition, the main requirements that are legally established for the content of the claim are indicated. The issue regarding the term of its consideration, form and method of sending was considered. A comparison of pre-litigation settlement of the conflict situation with other types of pre-trial settlement of the dispute was made. It is important to state that the legal institution of pre-trial settlement of an economic dispute in the form of sending a claim to the other party has a long history of development. Legal on this path the requirements gradually changed, weakening the obligation to implement a claim settlement of the dispute from an absolute imperative requirement compliance with its obligation only for certain categories of cases.

Moreover, it remained possible to use this method of pre-trial settlement of the dispute by mutual agreement of the parties as an alternative method of resolving the economic dispute. Certain aspects of the realization of rights and freedoms, as well as their protection by means of the requirement to fulfill an obligation, have been established, both for legal entities carrying out economic activities, and for individuals in disputes in the field of consumer rights protection.

The consequences of a violation of the mandatory application of the time limit for consideration of claims by the party have been established. Also, it was found out that the legal norms of the institute of pre-trial settlement of economic disputes are available in various legal acts. In addition, it is indicated that the norms of the Economic Procedural Code of Ukraine establish the obligation and possibility of its application and the consequences of their non-compliance for participation in economic proceedings.

Key words: out-of-court dispute resolution, claim, contract, private individuals, business entities, court, litigation, alternative method, pre-trial settlement, compromise.

Постановка проблеми. Основоположним інструментом для врегулювання спору між приватними особами до моменту подачі позовної заяви до суду є претензія. Претензія, як один із видів альтернативного вирішення спору, особливо часто використовується суб'єктами господарювання під час провадження ними своєї діяльності. При цьому, на сьогодні, навіть на законодавчому рівні закріплено положення щодо спроби сторін досудового врегулювання спору між ними за допомогою претензійного механізму.

Водночас, таке врегулювання не завжди має наслідком позитивний результат, оскільки сторони намагаються превалювати свої інтереси, часто при цьому, уникаючи такого вирішення, яке хоча б частково задовольнило й інтереси контрагента.

Особливо актуальним є вищевказаний механізм для господарських спорів між юридичними особами, рідше використовується фізичними особами – споживачами послуги. З огляду на зазначене, можна говорити про ефективність претензійного інституту щодо досудового врегулювання спору.

Претензія, як вид досудового врегулювання спорів між приватними особами відрізняється від таких інструментів, як наприклад, звернення, яке застосовується у випадку суперечностей між приватною особою та органами державної влади чи місцевого самоврядування. Або ж публічний запит, що має іншу направленість та мету. Також, така характеристика стосується й інших способів у вигляді медіації або ж інституту омбудсмена.

З огляду на вищезазначене, можна говорити про актуальність даної тематики та інтерес до неї не лише з теоретичної, а й практичної точки зору. Оскільки, така модель поведінки суб'єктів господарювання сприяє належному виконанню обов'язків контрагента та слугує доказом для подальшого звернення до суду, у разі недосягнення компромісу між сторонами.

Стан дослідження. Питання претензії як виду досудового врегулювання спорів досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема такі, як І.А. Балюк, В.Е. Беляневич, Н.П. Бурса, Р.Ф. Каллістратова, В.Г. Лазарев, Д.В. Миргородський, Т.В. Степанова та інші. Саме їх праці стали фундаментальними у теоретичному розгляді проблематики вищевказаної теми.

Нормативну основу дослідження складають такі документи як: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про захист прав споживачів, Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 та інші.

Метою статті є аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів за допомогою претензії як виду досудового врегулювання спорів між приватними особами.

Виклад основного матеріалу. Основною метою врегулювання досудового спорів є оптимізація процесуального навантаження на суди всіх інстанцій. Такі фактори, як підвищення розміру сплати судового збору та збільшення кількості осіб, які незадоволені функціонуванням судової системи, в тому числі і якістю здійснення господарського судочинства в Україні, – все це зумовлює використання альтернативних способів врегулювання досліджуваних спорів. Одним із яких є, зокрема, надсилання іншій стороні претензії [1].

Відповідно до ст. 6 Господарського кодексу України, підприємства та організації, що порушили майнові права та законні інтереси інших підприємств і організацій, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензій. Підприємства та організації, чий права і законні інтереси порушено, для безпосереднього врегулювання спорів з порушником цих прав та інтересів мають право звернутися до нього з письмовою претензією [2, с. 10].

За законодавчо встановленими вимогами, досудовий порядок врегулювання господарських спорів, у тому числі, претензійна робота, не є обов'язковим для всіх категорій справ. Але якщо сторони домовилися застосовувати досудовий порядок врегулювання спорів, то за наявності факту невиконання або неналежного виконання зобов'язань однією із сторін інша сторона повинна звернутися до порушника шляхом пред'явлення такого документу, як претензія, для врегулювання спорів в межах строку позовної давності [3].

При цьому, часто такий інструмент використовується сторонами не за попередньою домовленістю, а за бажанням однієї зі сторін [4]. Та, на жаль, у такому разі, цей вид досудового врегулювання спорів, скоріше служить як певний етап перед поданням позовної заяви, аніж пошук компромісу між сторонами конфлікту.

Для дослідження проблематики претензійної роботи, слід спершу визначитися, як сторони розглядають такий інструмент врегулювання конфліктної ситуації при здійсненні ними господарської діяльності. А саме, з одного боку, направлення претензії контрагенту дійсно можна

розглядати крізь призму двостороннього врегулювання спорів та досягнення компромісу, або ж хоча б такого стану речей, який би біль-менш задовольнив обидві сторони. З іншого, претензія та докази її відправлення слугують доказовою базою для подальшого здійснення правосуддя та задоволення позовних вимог однієї зі сторін [5, с. 2]. В цьому аспекті, для нас важливо зазначити, що досудове врегулювання спорів за допомогою претензії передбачає фактичне досягнення позитивного результату без звернення до інших державних інституцій.

Коли ми говоримо про етап досудового врегулювання спорів, передбачаючи подальше звернення до суду, ми виключаємо фактор та таку ознаку, як направленість на досягнення компромісу без звернення до суду. Оскільки, у такому разі, контрагент має зовсім іншу мету – зібрати як можна ширшу доказову базу для представлення її у процесі [6].

Важливо вказати, що етап направлення вимог щодо усунення порушення прав вже є моментом порушення права, однак безпосередньо не розпочинає судовий процес [7]. Вказане скоріше свідчить про активні дії особи щодо захисту своїх прав та основоположних свобод. Процедура досудового врегулювання спорів є формою захисту прав однієї зі сторін конфлікту. Врегулювання полягає у розгляді питань, що призвели до конфлікту між сторонами, до передачі справи на розгляд компетентного суду. Досудове врегулювання спорів – важлива частина діяльності будь-якого підприємства. Так як це дозволяє вирішити конфліктну ситуацію з мінімальними витратами як часу, так і коштів. Претензійно-позовна робота – це спосіб вирішення правової проблеми на основі взаємних поступок [8].

Відповідно до вищевказаного, можна говорити про особливості претензії як виду досудового врегулювання спорів. Наприклад, якщо порівнювати його з інститутом переговорів, то на нашу думку, вона є більш ефективною у розрізі доведення і обґрунтування своєї позиції. Переговори першочергово встановлені на досягнення компромісу. У той час, як претензія – на задоволення інтересів однієї зі сторін [9].

Право на пред'явлення претензії є суб'єктивним правом особи, але якщо претензія вже заявлена до підприємства, обов'язком господарюючого суб'єкта стає розглянути її у встановлені строки і дати на претензію письмову відповідь. Законодавством встановлено загальні та спеціальні строки розгляду претензії. Частина 1 статті 7 ППК України встановлює загальний строк: претензія підлягає розгляду в місячний строк, який обчислюється з дня одержання претензії. Частина 2 цієї статті встановлює спеціальний строк: у випадках, якщо обов'язковими для сторін правилами або договором передбачено право перевірки забракованої продукції (товару) підприємством-виготовлювачем, претензії, пов'язані з якістю і комплектністю продукції (товарів), розглядаються протягом двох місяців [10, с. 5].

Якщо до претензії не додано всі документи, необхідні для її розгляду, вони витребуються від заявника із зазначенням строку їх подання, який не може бути менше п'яти днів, не враховуючи часу поштового обігу. При цьому перебіг строку розгляду претензії зупиняється до одержання витребуваних документів чи закінчення строку їх подання. Якщо витребувані документи у встановлений строк не надійшли, претензія розглядається за наявними документами [11].

Водночас, на практиці, сторони нівелюють питання строків при наданні відповіді. Контрагент може не надати відповідь ні через 15 днів, ні через місяць. У такому випадку важко говорити про встановлення компромісу між сторонами, і особа вимушена звернутися до суду за захистом своїх порушених прав та свобод.

Статтею 8 ППК України встановлено вимоги щодо форми та змісту відповіді на претензію. Так, про результати

розгляду претензії заявнику повідомляється в письмовій формі. У відповіді на претензію зазначаються:

- повне найменування і поштові реквізити підприємства, організації, що дають відповідь, та підприємства чи організації, яким надсилається відповідь;

- дата і номер відповіді; дата і номер претензії, на яку дається відповідь;

- якщо претензія визнана повністю або частково – визнана сума, номер і дата платіжного доручення на перерахування цієї суми або ж строк і засіб задоволення претензії, якщо вона не підлягає грошовій оцінці [12];

- якщо претензію відхилено повністю або частково, – мотиви відхилення з посиланням на відповідні нормативні акти й документи, що обґрунтовують відхилення претензії; перелік доданих до відповіді документів та інших доказів [13].

У разі коли претензію відхилено повністю або частково, заявникові мають бути повернуті оригінали документів, одержаних із претензією, а також надіслані документи, що обґрунтовують відхилення претензії, якщо їх немає в заявника претензії. Відповідь на претензію підписується повноважною особою підприємства чи організації або їх представником і надсилається рекомендованим або цінним листом чи вручається під розписку. Якщо претензію про сплату грошових коштів, до якої додано платіжну вимогу-доручення визнано повністю або частково, у платіжній вимозі-дорученні зазначається визнана сума [14].

Важливим аспектом є належне надсилання вимоги про задоволення інтересів сторони. У час розвитку інформаційних технологій, процесів діджиталізації, більшість підприємств ведуть листування за допомогою електронної пошти, рідше – з використанням месенджерів. У разі претензійної вимоги, належним є надсилання такого листа звичайною поштою як цінний лист з описом вкладення. Або ж, виключно за тими реквізитами, які сторони визначили попередньо в договорі. Краще всього, при укладенні договору з контрагентом, одразу зазначити пункт, в якому окреслити: яким чином і на які канали зв'язку буде вестися листування між сторонами. Це значно спростить факт належного надсилання претензії та подальші спори, які можуть виникнути у зв'язку із цим. Оскільки, у певних випадках, сторона, яка порушила своє зобов'язання може посилатися на те, що не була належно повідомлена про порушення прав контрагента, або ж не отримувала такого звернення на свою адресу [15].

Цікаву позицію з приводу строку розгляду стороною претензійних вимог має Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 910/5561/19 від 23 червня 2020 року, рішення якого мотивовані тим, що чинним законодавством України, а також Угодою про міжнародне залізничне вантажне сполучення (далі – Угода) не встановлено заборони звертатися з позовом до суду за захистом порушених, не визнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у випадку порушень договірних зобов'язань до отримання відповіді на претензію до закінчення терміну її надання перевізником. Відмова у задоволенні позовних вимог через передчасне звернення позивача до суду з позовом (до отримання відповіді відповідача на претензію у визначені Угодою строки – 180 днів) не відповідає приписам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якою гарантовано право на справедливе правосуддя, тоді як тривалий розгляд цієї справи в суді першої інстанції, відзив на позов та апеляційна скарга свідчать про непогодження відповідача з заявленими позовними вимогами.

Водночас, не слід визначати факт надсилання претензії як можливість позбавлення особи на звернення до суду. Зокрема, своїм рішенням Конституційний Суд України від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 (справа про

досудове врегулювання спорів) визначив, що положення ч. 2 ст. 124 Конституції України стосовно поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами [2].

Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист.

Обрання певного засобу правового захисту, у тому числі і досудового врегулювання спору, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно, виходячи з власних інтересів, його використовує.

Спосіб відновлення порушеного права позивача має бути ефективним та таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у випадку невиконання, або неналежного виконання рішення не виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання рішення [10].

Зазначена позиція повністю кореспондується з висновками Європейського суду з прав людини, відповідно до яких, обираючи спосіб захисту порушеного права, слід зважати на його ефективність з точки зору статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка вимагає, щоб норми національного правового засобу стосувалися сутності «небезпідставної заяви» за Конвенцією та надавали відповідне відшкодування. Зміст зобов'язань за статтею 13 також залежить від характеру скарги заявника за Конвенцією. Тим не менше, засіб захисту, що вимагається згаданою статтею, повинен бути «ефективним» як у законі, так і на практиці, зокрема, в тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або недоглядом органів влади відповідної держави (пункт 75 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» від 5 квітня 2005 року (заява № 38722/02)).

Окремо слід виділити інститут претензійного врегулювання спору для фізичних осіб-споживачів. І знову ж таки, його можна розглядати як проміжну стадію між «мирними» переговорами і зверненням до відділу споживчого ринку та захисту прав споживачів та суду, яка покликана допомогти сторонам врегулювати взаємні претензії в досудовому порядку або як один із етапів перед зверненням до суду. Фактично, досить часто, це єдиний адекватний спосіб отримати грошову компенсацію з фірми-продавця без тривалих процедур і виплати судових витрат [13].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши претензію як вид досудового врегулювання спору між приватними особами, можна дійти певних висновків, як склали теоретичну основу цієї роботи.

По-перше, надсилання претензії одній зі сторін можна розглядати у різних контекстах. У одному випадку це може бути дійсним намаганням сторони досягнути компромісу, у іншому, лише етапом збирання доказів перед підготовкою позовної заяви.

По-друге, претензійна робота є більш характерною для діяльності юридичних осіб, коли вони одна одній обґрунтовують свою точку зору задля виконання іншою стороною своїх зобов'язань. Однак, і з теоретичної, і з практичної позиції, це є доволі ефективним механізмом і для фізичних осіб. Зокрема, у спрахх про захист прав споживачів.

По-третє, такі аспекти, як форма претензії, шляхи її надсилання та докази, що підтверджують це, відіграють важливу роль. І недотримання вказаних вимог унікчемний вищезазначений механізм і не призведе до позитивного результату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
2. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахупін, В.С. Щербина та ін.; За заг. ред. В.К. Мамутова. К.: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.
3. Прокопенко Я. Досудовий (претензійний) порядок врегулювання господарських спорів: ретроспектива та тенденції сьогодення. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 6 (162). С. 44–46.
4. Резнікова В.В. Досудове врегулювання господарських спорів: необхідність та шляхи реформування. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 5. С. 101–111.
5. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 No 9. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (дата звернення 24.10.2022).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий дім» Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч.2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 09.07.2002 No 15-рп/2002 (Справа No 1-2/2002). URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02> (дата звернення 24.10.2022).
7. Господарське процесуальне право України : підручник. В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос, В.П. Нагребельний та ін. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 331 с.
8. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 720 с.
9. Домбровський С.Ф. Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємств : навч. посіб. Х.: Консум, 2005. 396 с.
10. Череватюк В.Б. Медіативна процедура вирішення спорів: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний вісник*. 2015. № 2. С. 41–46.
11. Ясиновський І.Г. Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 94–98.
12. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1. С. 158–173.
13. Кисельова Т. Довідник організацій медіаторів України. URL: <http://ssrn.com/abstract=3012496> (дата звернення 24.10.2022).
14. Кисельова Т. Інтеграція медіації в судову систему України: Програмний документ. Київ, 2017. 30 с.
15. Кисельова Т. Правове регулювання відносин їх надання послуг медіації у зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 1. С. 225–236.